

HADİS USULÜ BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA İLÂHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN USUL ALGISINA YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Giriş

Biri Hz. Peygamber'e, diğeri ise hadis âlimlerinin yoğun entelektüel çabalarına işaret eden "hadis" ve "usul" kelimeleri yan yana geldiğinde, yalnızca Hadis Usulü derslerinde okutulan teknik ve tarihî süreçleri dile getirmekle kalmamakta, bunun çok daha ötesinde bir anlam dünyası inşa etmektedir. Hadis öğretiminin vazgeçilmez

ve hatta öncelikli ögesi olarak değerlendirilen Hadis Usulü dersleri, öğrenciyi bu anlam dünyasının kısıtlı bir bölümü ile tanıştırmakta; bu kısıtlı tanışma, usulün, sahihini sakiminden ayırarak hadis birikimini kontrol altında tutma gayretinden ibaret olduğu gibi bir kanaatin öğrencide oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Hâl-buki mahiyeti itibarıyla teorik bir bilgi olan Hadis Usulü, hadisi tespit ve anlama sorunları konusunda bilinç oluşturmalarının yanı sıra, hadisin farklı zaman ve mekânlarla sahih bir anlam ilişkisine girmesinde de hayatî bir rol üstlenmektedir. Şu durumda Hadis Usulü kriterleri sayesinde sahih hadisleri tespit etmenin amacı, salt doğru epistemolojik bilgi aktarmı değil, belki çok daha temelde sahih insanın gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Bu makale, öncelikle, hadis öğretim tarihinin nispeten kısa denebilecek bir kesitine referansla, günümüzde bazı İlahiyat fakültelerinde hadis usulü öğretiminin, bu öğretimin muhatabı olan öğrenciler tarafından nasıl algılandığını soruşturmak gibi pratik bir amaca yöneliktir. Pragmatist bir yaklaşımın etkisinde oldukları varsayılan gençlerin, hadis usulü gibi teorik bir bilginin faydası ve gereği konusundaki düşünceleri, hadis usulü ile hadis metinleri arasında bağ kurma başarıları ve usul dersinin işleniş tarzına dair teklifleri bir anket yardımı ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu tür bir pratik amacı anlaşılır kılabilmek için bu yazı, hem kendisini, hem de hadis usulü öğretimini daha geniş bir bağlama yerleştirme ihtiyacı hissetmektedir. Bu sebeple ilk adımda "Hadis Usulü" tabirinin en geniş anlamlarıyla neyi gösterdiği sorusuna cevap aranmıştır.

I- "Hadis Usulü" Tabirinin Kapsamı Üzerine Bir Bilinç Gelişimi

Hadis usulü tabiri, "hadis" ve "usul" gibi mahiyet ve anlam açısından birbirinden farklı iki kavramın çok geniş denebilecek çağrışım alanlarına aynı anda işaret etmektedir. Hadis, her şeyden önce İslâm dininin en temel metinlerinden biri olarak dinî, tarihî, sembolik ve siyasî birçok boyuta sahiptir. Usul ise, epistemolojik ve tarihsel iddiaları bulunan bir düşünce ve araştırma geleneği olarak

Huriye MARTI

Dr., S. Ü. İlahiyat Fakültesi

Hadis Bilim Dalı Araştırma Görevlisi

kendine özgü bir alan oluşturmaktadır. Ancak “hadis” kelimesi her ne olursa olsun pratik bir karaktere sahip iken, “usul” kelimesi en temelde teorik vasfından hareketle pratiği sorgulamakta, tek tek hadislerin sıhhatini ve pratikte anlaşılmasını irdelemekte yani tek tek pratikleri aşmaktadır. Dolayısıyla, “hadis usulü” tabiri, gerek ders müfredatı içinde ele alınandan, gerekse hadis usulünün farklı boyutları üzerindeki akademik çalışmalarda sergilenenlerden daha zengin bir anlam dünyasına sahiptir.

Diğer yandan “hadis usulü” tabirinin, kendi içinde pratik ve teorik iki farklı alana aynı anda işaret etmesi, onun hem bir meziyeti hem de temel bir sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bizzat tabirin ifade biçiminden de anlaşılacağı üzere, “hadis”, kendi usulünü önceleyen bir husustur. Ancak buna rağmen, tarihî süreç içinde ders müfredatında usulün öncelik kazanması, bir bakıma hadis ile usul arasında bir öncelik-sonralık sorununa yol açmış görünmektedir. Elbette buradaki sorun yalnızca hadis öğretiminde hadis yorumlarının hadis usulünden sonra okutulması ekseninde sınırlanmamalıdır. Zira asıl sorun, pratiğin mi teoriye yol göstereceği, yoksa teorinin mi pratiği önceleyerek onu yönlendireceği ile ilgili dinî, bilimsel ve tarihsel boyutlara sahiptir.

Kuşkusuz benzer sorunlar diğer İslâmî disiplinler için de söz konusudur. Mesela Kelâm ilmi, tarihî süreç içinde “hem bir usul, hem de İslâm inancının aklî yorumu yani muhtevası olarak İslâm’ın anlaşılması ve yaşanması noktasında nerede durduğu” sorusuyla sürekli yüzleşmiştir. Fıkıh ile fıkıh usulü arasında da her zaman bir şekilde pratik ve teorik ilişkisinin yol açtığı gerilimden söz etmek mümkündür. Nitekim bu gerilim farklı fikhî mezheplerin oluşumuna yol açtığı gibi, her mezhep içinde farklı düşünce akımlarının da gelişimine neden olmuştur.

Kendi soruşturma alanımıza geri döndüğümüzde, “hadis usulü” tabirinin, geniş çaplı bir disiplinler arası çalışmayı hak eden sorularla karşımıza çıktığını fark etmekteyiz. Hadis usulünün öncelikle hadis ilmi ile ve sonrasında diğer İslâmî disiplinlerin usulleriyle ilişkisi, genel yöntem felsefeleri, kültür ve tarih felsefeleri, modern sosyal bilimler metodolojileri, İslâmî bilimler tarihi içindeki konumu, hadisin medrese ve fakülteler başta olmak üzere diğer dinî ve seküler eğitim ve öğretim kurumları içindeki rolü, oryantalist düşünme ve araştırma çabalarının gelişim tarihi içindeki aktif ve edilgen durumu, pozitivist ve tarihselci bilim anlayışları karşısındaki değeri, Batı’da geliştirilen kaynak, metin ve rivayet eleştirisi metodlarıyla mukayesesi gibi pek çok konu araştırılmayı beklemektedir. Hadis usulü bu farklı konuları gündeme getiren geniş çaplı bir sempozyum(lar serisi) içinde ele alınmayı hak etmektedir.

Hadis usulünün anlamını sorgulamak ve usul bilincine ilişkin kavramlarımızın sayısını artırmak, doğrudan usul öğretim yöntemlerimize şekil verebileceği için, kendi payına önem arz etmektedir. Zira biliyoruz ki, usul, kelimenin kendi anlamında yansıdığı üzere, kaynak ile aramızdaki bir zaman ve mekân aralığına ya da ayrıntısına işaret etmektedir. Hadis usulü, bu yönüyle, bizimle hadisler arasında-

ki bir mesafenin, boşluğun yani temel soru ve sorunlarımızın varlığını, kendi gerisinde varsaymaktadır. Hadis usulünü ilmî açıdan meşru kılan şey, zaten öncelikle bu usulün, hadislerin sıhhatini ve anlamını karşımıza bir soru ve sorun olarak çıkarmasıdır. Hadis usulü, hadislerle aramızdaki mesafeyi aşma yani hadis rivayetlerinin sıhhati ve anlamı sorununu mümkün olduğu ölçüde giderme vaadinde bulunarak bize yol gösterme özelliğini korumaktadır.

Ancak hadis usulü gerçekte hadislerle aramızdaki mesafeyi aşma noktasında bize ne ölçüde yardımcı olabilmektedir? Belki bu aşamada birbirinden farklı iki noktadan soruna yaklaşmak yararlı olabilir. Birincisi, hadis usulünü birebir tatbik edildiğinde kesin sonuçlar üretmemize imkân veren sağlam bir yol olarak algılamak; ikincisi ise, usulün, “geçmişteki muhaddislerin hadislerin sıhhat ve anlamı ile ilgili sorunlarla baş etme çabası olduğu” düşüncesinden hareketle, onu bir tür “düşünce ve araştırma disiplini kazanma aracı” olarak görmektir. Dikkat edilecek olursa, ilk yaklaşımda hadislerin kendileri ön planda iken, ikincisinde hadis usulü eğitimi alanların yetiştirilmesi ön plana çıkmaktadır. İlkinde hadis usulü bir tür ilmî güvenceyi vaat ederken ve buna bağlı olarak sonuç hakkında bir bakıma öngörülebilirlik sağlarken, ikincisinde ise yalnızca tarihsel ve metodolojik açıdan hadislerin sıhhat ve anlamıyla ilgili sorunların farkındalığını artıran bir konumda ve böylece bir pedagojik disiplin olarak kalmak durumundadır.

Hangi açıdan ele alınırsa alınsın, her iki durumda da aslında hadis usulünün uzak hedefi değişmemektedir: İnsanlar ile hadislerin en sağlam şekliyle yüzleşmesini sağlamak ve bu yoldaki engelleri ortadan kaldırmak. Bu yönüyle hadis usulü bir tür arabulucu ya da buluşma ortamı rolünü üstlenmektedir. Ne var ki, hâlâ hadis usulünü teşkil eden temel kavramların kendilerinin bir anlama sorununa maruz kaldıkları hatırlandığında, aslında hadis usulünün vaat ettiğinden belki daha fazlasını kendisi için talep ettiği ortaya çıkmaktadır. Zira açıktır ki, hadis usulü, entelektüel tarihsel bir düşünce ve araştırma geleneği olarak, kendi kimliğini ve karakteristiğini, kendisini oluşturan temel kavramlara ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler ağına borçludur. Öncelikle bu kavramları ve aralarındaki ilişkiler ağını anlamak ve bütün bunların hadis rivayetlerinin sıhhat ve anlamını kavramamızda ne denli yeterli ve açıklayıcı olduklarını kavramak, hem epistemolojik hem de pedagojik açıdan bir sorun olarak karşımızda durmaktadır.

Yinelemek gerekirse, hadis usulü ilk bakışta temel hareket noktasını hadisten alıyor görünse de,¹ az önce ima ettiğimiz üzere o, hadis rivayetleri ile aramızdaki mesafe ya da boşluğun en güvenilir biçimde kendi aracılığıyla aşılabileceğine işaret etmekte yani kendisini hadis rivayetlerine öncelemektedir. Daha açıkçası usul, hadisler karşısında kendisini hareket noktası haline getirmektedir. İşte tam

¹ “Dilimizdeki kullanımı ile Hadis Usulü, aslı ifadesiyle Usûl’l-hadîs teriminin temel kelimesi hadis’tir.” Çakan, *Hadîs Usûlü*, s. 13.

da bu durum, hadis usulünü teşkil eden kavramlara sıhhat ve açıklayıcılık gücü açısından güvenmemizi gerektirmektedir. Ne var ki, hadis usulünü teşkil eden kavramlar soruşturulmadıkça, bu kavramların ve usulün bizden talep ettiği düşünme tarzının kendisi, tabir caizse, hakkında pek de bilinçli olmadığımız bir karanlık noktaya dönüşebilmektedir.

Bu makale, ait olduğu bağlamı yani kendi sorularını araştırırken payına düşen sorumluluğu üstlenmeye çalışmaktadır. Bu doğrultuda hadis usulü derslerini alan öğrenciler aracılığıyla hadis usulüne dair entelektüel ve ilmî bilincimizin artması için neler yapılması gerektiğine dair tekliflerde bulunmaktadır. Girişte belirttiğimiz üzere, hadis usulünün anlam alanı, hadis usul derslerinde yansıtılabileceklerden her zaman daha fazladır. Bu yüzden makalede yer alan hadis öğretim tarihine dair kısa notların ve anket çalışmasının daha geniş bir bağlam içinde anlaşılması uygun olacaktır. Bu geniş bağlam ise, hadis usulünün her zaman disiplinler arası bir düşünme, araştırma, soruşturma ve tartışma geleneğine dönüştürülmesiyle ortaya çıkabilir. Böylesi bir geleneğin oluşması, hadis usulünün kendisini revize etmesi ve güncellemesi açısından çok önemlidir. Diğer yandan bu sayede usul aracılığıyla ortaya çıkacak sonuçlar yani hadisin sıhhat ve anlamına dair veriler, diğer disiplinler içinde de özel bir düşünme alanına kapı aralayacağı için hadislerin ilmî ve dinî etki alanı genişleyecektir.

II- Osmanlıdan Bugüne Hadis Öğretimi Tarihimize Kısa Bir Bakış

İlim tarihimiz boyunca Sıbyan mekteplerinden dâru'l-hadîslere kadar medreselerin her kademesinde hadis öğretiminden söz etmek mümkündür.² Suffe geleneğinin devamı diyebileceğimiz bir tarzda, hadis öğretimi medreselerin yanı sıra camilerde de aktif biçimde sürdürülmüştür.³ Osmanlı döneminde camilerde kurulan özel ders halkalarında hem ilmî düzeyde hadis dersleri icra edilmiş ve hadis literatürünün önde gelen eserleri ezberlenmiş, hem de yoğun okumalarla hadis kitabı hatimleri inilmiştir.⁴

Hadis dersleri, farklı boyutlardaki Osmanlı medreselerinde müfredatın vazgeçilmezidir. Müderris veya talebelerin isteğine göre programları değiştirilemeyen bir niteliğe sahip olan Osmanlı okullarında, işlenen derslerin muhtevaları ve okutulan kitaplar asırlarca aynı kalmış, hatta halk arasında bile, ancak meşhur olan bu eserleri okuyanlar talebe sayılır hale gelmiştir.⁵ Hadis dersleri bağlamında söz konusu temel eserleri incelediğimizde, aşağıdan yukarıya doğru bir derece-

² Koçkuzu, "Hadis Öğretim ve Eğitiminde Ne Yaptık? Neler Yapabildik?", s. 192-193.

³ Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, s. 111; Karacabey, "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", 164-166.

⁴ Karacabey, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 165-167.

⁵ Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, s. 104-105.

lendirmeye şöyle bir liste karşımıza çıkmaktadır: Otuzlu Medreselerde Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî'nin (516/1122) *Mesâbîhu's-Sünne'si*, Kırklı Medreselerde *Mesâbîh* ve yanında Radıyüddîn es-Sağâni'nin (650/1252) *Meşâriku'l-Envârı*, Ellili Hâriç, Ellili Dâhil, Sahn-ı Semân ve Altmışlı Medreselerde ise, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî'nin (256/869) *el-Câmiu's-Sahîh*'inin çeşitli bölümleri okutulmuştur. Ana kitabın şerhlerinden alınan metinlerle desteklenen hadis derslerinde, ayrıca *Kütüb-i Sitte*'den pasajlara yer verilmiştir.⁶ Diğer taraftan Fâtih'in Sahn-ı Semân vakfiyesindeki fermanına istinaden, medreselerde hadis dışındaki derslere de teberrüken bu eserlerden seçilmiş birkaç hadisin izahıyla başlanması âdet haline gelmiştir.⁷

Osmanlı ilim hayatında hadis öğretiminin zirvesindeki kurumlar ise, hiç şüphesiz dâru'l-hadîslerdir. Osmanlı'nın seçkin simaları, erken dönemden itibaren fethettikleri her bölgede dâru'l-hadîsler inşa ederek hadis öğretiminin kapsamlı ve sistematik biçimde yapılmasına zemin hazırlamışlardır.⁸ Merkezden taşraya yayılan bu hadis evlerinin statüleri ve müderris kadroları farklılıklar gösterdiğinden, her birini ileri seviyede ihtisas kurumu olarak değerlendirmek mümkün değildir.⁹ Gerek bina ve donanım, gerekse öğrenci kapasitesi bakımından yer aldıkları bölgenin gelişmişlik derecesi ile doğru orantılı olarak değişiklik gösteren bu medreseler, kimi zaman müstakil olmamakta, bir cami veya tekke bünyesinde karşımıza çıkmaktadır.¹⁰ Ancak her hâlükârda dâru'l-hadîsler, müderrisi, muîdi ve talebesi ile özel kurumlar olup, statü gerektirmektedir. Bir dâru'l-hadîste müderris olabilmek için, 'hadis ilminde ehliyet ve liyakat sahibi olma' şartı aranmakta,¹¹ zira dâru'l-hadîs müderrisleri en yüksek rütbeli müderrisler olmaları sebebiyle, diğerlerinden daha fazla maaş aldıklarını gibi devlet teşrifatında da ön sıralarda bulunmaktadır.¹² Dâru'l-hadîs talebesi olabilmek içinse umumî medreselerde belli bir basamağa kadar yükselme veya devam edilmek istenen dâru'l-hadîsin giriş seviyesini yakalama şartı koşulmuştur.¹³

⁶ Tekindağ, "Medrese Dönemi", s. 28-29; Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 38-42; Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, s. 94-97; Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, s. 45-47.

⁷ Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 39; Karacabey, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 143.

⁸ Dâru'l-hadîslerin tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yardım, Ali, "Dârülhadis", *DİA*, VIII/529-531.

⁹ Yardım, "Osmanlı Devrinde Dârülhadîsler", VIII/171.

¹⁰ Örnekler için bkz. Okıç, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, s. 110-113.

¹¹ Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 21. Süleymâniye Dâru'l-hadîsi örneği için bkz. Atay, *Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi*, s. 92.

¹² Tekindağ, "Medrese Dönemi", s. 16; Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 48-49; Yardım, "Dârülhadis", VIII/532. Örnekler için bkz. Karacabey, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 91-93.

¹³ Baltacı, *15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, s. 21; Karacabey, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 116-117.

Osmanlı dâru'l-hadîslerinde metin okumaları yapılırken râğbet gören eserlerin başında *Sahîhayn*, *Mesâbîhu's-Sünne*, *Meşâriku'l-Envâr* ve Celâleddîn es-Süyûtî'nin (911/1505) *el-Câmiu's-Sağîr*'i gelmektedir.¹⁴ Dâru'l-hadîslerde hadis fûrûnunun yanı sıra hadis usulü de okutulmuş,¹⁵ usul derslerinin çatısını ise, İbn Hacer el-Askalânî'nin (852/1448) *Nuhbetü'l-Fiker fî Mustalahı Ehli'l-Eser* adlı kitapçığı ile şerhleri ve Zeynüddîn el-İrâkî'nin (806/1403) *Elfiyyetü'l-Hadîs*'i oluşturmuştur. Söz gelimi XVI. asırda Atâullah Efendi Dâru'l-hadîsi şeyhi olarak görev yapan Birgîvî Mehmed Efendi'nin (981/1573), öğrencilerine *Nuhbetü'l-Fiker* okuttuğunu, hatta hissedilen ihtiyaç üzerine bu eseri esas almak üzere bir *Hadis Usulü Risalesi* kaleme aldığını görmekteyiz.¹⁶

Sadece dâru'l-hadîslerde değil, hadis usulünün okutulduğu bütün mahfillerde bu iki eserin öncelikli olduğunu söylemek mümkündür. Mesela Kâtib Çelebi (1067/1657) kendi öğretim hayatını anlattığı satırlarda şöyle demektedir: "Vâiz Veli Efendi merhumdan ittisâl-i sened işi için *Nuhbe* ve *Elfiyye-i İrâkî* dersine başlanıp, iki yılda hadis usulü konusu tam olarak görüldü."¹⁷

Osmanlı'nın son döneminde gerilemeden nasibini alan medreseler için geliştirilen 1910 tarihli ilk islahat programı, on iki yıl olarak belirlenen tahsil süresinin 8. sınıfından itibaren hadis okutulmasını öngörmektedir. Usul ve metin derslerinin birlikte yürütüldüğü programda, takip edilen kitaplarda değişikliğe gidilmemiştir.¹⁸ 1914 yılında kurulan Dâru'l-Hilâfe Medreseleri'nin Tâlif Kısm-ı Sâni bölümü müfredatına baktığımızda, İmam-Hatip Liseleri ayarındaki bu bölümün usul derslerinde, Birgîvî Mehmed Efendi'nin *Hadis Usulü Risâlesi*'nin okutulduğunu, Kısm-ı Âlî'de ise, İbn Hacer'in *Bulûğu'l-Merâm*'ının takip edildiğini görmekteyiz.¹⁹ Diğer taraftan Medresetü'l-Mütehasssîn'in Tefsir ve Hadis şubesinde, Nakd-i Ricâl, İlm-i Nâsîh ve Mensûh gibi ihtisas dersleri de yer almaktadır.²⁰

Cumhuriyet döneminde hadis öğretimi, İmam-Hatip Liseleri, İslâm Enstitüleri ve İlahiyat Fakülteleri çizgisinde devam etmiştir.²¹ Bugün klasik hadis metinlerinin işlendiği derslere geçmeden önce usul bilgilerinin bir yarıyıl da yoğun biçimde verilmesi, bu yarıyılın ardından ara vermeksizin metin derslerine geçilmesi,

¹⁴ Karacabey, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 131 vd.

¹⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, s. 38.

¹⁶ Bkz. Birgîvî, *Risâle fî Usûli'l-Hadîs* s. 4.

¹⁷ Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak*, s. 115.

¹⁸ Programların detayları için bkz. Karacabey, "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", s. 152 vd.

¹⁹ Karacabey, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri*, s. 156; a.mlf., "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", s. 159.

²⁰ Karacabey, "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", s. 157.

²¹ Türkiye'de hadis öğretimi hakkında bkz. Uğur, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", ss. 345-366; Koçkuzu, "Hadis Öğretim ve Eğitiminde Ne Yaptık? Neler Yapabiliriz?", ss. 189-210.

böylece usul bilgilerinin unutulmadan uygulama alanına taşınması genelde kabul gören öğretim yöntemidir.²² İlahiyat Fakültelerinin lisans döneminde hadise ayrılan ders saati süresinin yetersizliği her fırsatta dile getirilmekte, bu bağlamda kısa süreler ayrılarak öğrenciye tanıtılmaya çalışılan usul, rical, vürûd, ihtilâf gibi hadis branşlarına ait bilgilerin ne derece yerleştiği ve işlerlik kazandığı öteden beri sorgulanmaktadır.²³

Bu çalışmada özellikle usul derslerinde hâlihazırda yürütülen uygulamaların öğrencide ne gibi bir kanaat oluşturduğu sorgulanacaktır. Varsayımların anket sonuçları eşliğinde tartışılmasının ardından, usul eğitiminin daha verimli bir hale gelebilmesine yönelik teklifler sıralanacaktır.

III- Ampirik Uygulamanın Genel Özellikleri

Çalışmada kullanılan anketler, İlahiyat Fakültelerinde Hadis Usulü dersi görmüş ve devamında da metin derslerine girmiş 3. ve 4. sınıf öğrencilerine uygulanmıştır. Selçuk, Marmara, Ankara, İstanbul, Uludağ, Erciyes, Atatürk, Onsekiz Mart ve Süleyman Demirel Üniversiteleri İlahiyat Fakültelerinden toplam 452 öğrenci ankete katılmıştır. Bu 9 fakültede kendilerine anket uygulanacak öğrenci sayıları, fakültelerin mevcutları ile orantılı olarak araştırma teknikleri kurallarına uyumlu biçimde ayarlanmış, sonuçlar SPSS programında değerlendirilmiştir. Fakültelerin seçiminde öğrenci kapasitesi daha yüksek olan üniversiteler öncelendiği gibi, Konya, İstanbul, Ankara, Bursa, Kayseri, Erzurum, Çanakkale ve Isparta olmak üzere yurdun birbirinden uzak ve farklı yörelerine erişme maksadı da gözetilmiştir.

33 adet yargı cümlesinden oluşan anket formunda, öğrencilerin bu cümlelere “Katılıyorum”, “Kısmen katılıyorum” veya “Katılmıyorum” şeklinde cevap vermesi istenmiştir. Cümleler oluşturulurken öğrencinin dört ana noktadaki yaklaşımının ölçülmesi hedeflenmiştir. Bunlardan ilki, genel anlamda bilgi-fayda ilişkisini ve bilginin zaman içerisinde teorik ve pratik anlamda geçerliğinin değişimini konu edinmektedir. İkincisi öğrencinin kendi çağımız ile hadis usulü arasında nasıl bir bağ kurduğuna, üçüncüsü hadis usulünün gereği ve faydası konusundaki yargılarına, dördüncüsü ise, hadis öğretiminde usul-metin bütünlüğü ihtiyacına yöneliktir.

SÜİFD / 28

53

IV- Bulgular ve Değerlendirme

Araştırma her ne kadar öğrencilerin hadis usulü konusundaki algılarını ölçmeyi hedeflese de, bu algının genel anlamda metodolojiye bakış açıları ile yakından ilgili olduğu düşünüldüğünden, sınırları geniş sorularla ankete başlanmış-

²² Çakan, “İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi”, s. 354.

²³ Bkz. Toksan, “İlahiyat Fakülteleri Eğitim-Öğretiminde Branşlaşma”, s. 196.

tır. Bilgiye yönelik cümlelerin ardından usul bilgisine, daha sonra ise hadis usulü bilgisine geçiş sağlanmış, böylelikle gençlerin zihinsel tutarlılığı da bir bakıma test edilmiştir. Araştırmada tespiti ve yorumlanması öngörülen dört temel hususa dair bulgular ve bu bulguların değerlendirilmesini tablolar eşliğinde ve ayrı başlıklarla sunmak anlamlı olacaktır.

Tablo 1- Bilgi-Fayda İlişkisi ve Bilginin Tarihselliği

YARGI CÜMLESİ	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Bilgi, pratik bir fayda sağlıyorsa öğrenmeye değerdir.	301 % 67,5	111 % 24,9	34 % 7,6	446 % 100
Günlük hayatta kullanılması mümkün olmayan bilgiye zaman harcanmamalıdır.	47 % 10,5	153 % 34,2	248 % 55,4	448 % 100
Pratik bir değeri olmaması, bilginin faydasızlığı ve öğretiminin gereksizliği anlamına gelmez.	344 % 77,3	65 % 14,6	35 % 7,9	445 % 100
Zamanın değişimi ile birlikte bilgilerin teorik ve pratik değeri değişmektedir.	261 % 58,1	159 % 35,4	29 % 6,5	449 % 100
Bir zaman teorik olan bilgi, zamanın değişimi ile birlikte pratik bilgiye dönüşebilir.	321 % 74,8	97 % 22,6	11 % 2,6	429 % 100
Bir zamanlar pratik olan bilgi, şartların değişmesiyle, sadece tarihsel bilgi olarak kalabilir.	264 % 59,5	115 % 25,9	64 % 14,4	444 % 100
Farklı nesiller, genel olarak farklı düşünme modelleri içinde din ve dünyayı algırlarlar.	333 % 74,8	98 % 22,0	14 % 3,1	445 % 100
Bir neslin düşünme	293	121	28	442

modeli içinde doğru ve tatbik edilebilir görünen bilgi, bir başka neslin düşünme modeli içinde geçersiz veya salt teorik görünebilir.	% 66,3	% 27,4	% 6,3	% 100
---	--------	--------	-------	-------

Modern zamanların faydaya odaklanmış bakış açısı elbette İlâhiyat gençliği üzerinde de etkilidir. Bunun bariz bir göstergesi olarak ankette yer alan *“Bilgi, pratik bir fayda sağlıyorsa öğrenmeye değerdir”* şeklindeki yargı cümlesine öğrencilerin % 67,5’i “Katılıyorum” cevabı vermiştir. Yine *“Günlük hayatta kullanılması mümkün olmayan bilgiye zaman harcanmamalıdır”* cümlesine “Katılıyorum” ve “Kısmen katılıyorum” diyenlerin toplam oranı % 44,7’ye ulaşmaktadır. Ancak *“Pratik bir değeri olmaması, bilginin faydasızlığı ve öğretiminin gereksizliği anlamına gelmez.”* şeklindeki yargıyı değerlendirirken % 77,3 oranında “Katılıyorum” diyen öğrencilerin, bu yaklaşımı korumamaları dikkat çekicidir. Bu durumun, İlâhiyat eğitiminin teorik boyutları ağır basan bir yapıya sahip olmasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Bilginin pratik ya da teorik oluşunun zaman ile ilişkili olduğunu varsayan cümleleri cevaplandırırken öğrencilerin tutarlı davrandığı görülmektedir. *“Zamanın değişimi ile birlikte bilgilerin teorik ve pratik değeri değişmektedir.”* cümlesine % 58,1 oranında “Katılıyorum” ve % 35,4 oranında “Kısmen katılıyorum” cevabı gelirken, *“Bir zaman teorik olan bilgi, zamanın değişimi ile birlikte pratik bilgiye dönüşebilir.”* cümlesine % 74,8 gibi büyük bir oranda “Katılıyorum”, % 22,6 oranında da “Kısmen katılıyorum” denilmiştir. Yargıyı tersten okuyan bir cümle ile *“Bir zamanlar pratik olan bilgi, şartların değişmesiyle, sadece tarihsel bilgi olarak kalabilir.”* denildiğinde ise, öğrencilerin % 59,5’i “Katılıyorum”, % 25,9’u ise “Kısmen katılıyorum” şikkını işaretlemiştir.

Gençler, “Farklı nesiller, genel olarak farklı düşünme modelleri içinde din ve dünyayı algırlarlar.” yargısına % 74,8 oranında “Katılıyorum” demektedirler. “Bir neslin düşünme modeli içinde doğru ve tatbik edilebilir görünen bilgi, bir başka neslin düşünme modeli içinde geçersiz veya salt teorik görünebilir.” cümlesine cevapları ise “Katılıyorum” ve “Kısmen katılıyorum” şıklarının toplamında % 93,7’ye ulaşmaktadır.

Görüldüğü gibi, öğrenciler, nesil farkının bilginin değerini algılamada da farklılık anlamına geldiğini düşünmektedir. Bilginin geçerliği hususunda zamanın etkili olabileceğini onaylayanların bu denli büyük oranda olması, teorik bilgilerden oluşan hadis usulü üzerindeki zaman etkisi konusunda da benzer şeyler düşünülebileceğini akla getirmektedir. Bir başka deyişle, hadis usulünün tarihte taşıdığı

anlamı bugün ile karşılaştırmalarını istemek ve pragmatist bir yaklaşımın yansıması olarak hadis usulünü de pratik faydasına odaklanan bir bakışla değerlendirip değerlendirmediklerini sınamak bu noktada faydalı olacaktır.

Tablo 2- "Şimdi ve Burada" Hadis Usulü Algısı

YARGI CÜMLESİ	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Hadis usulü sabittir, bize sadece geçmişteki insanların hadisle ilgili sorunlarla nasıl baş etmeye çalıştıkları hakkında tarihsel bilgi sağlar.	80 % 17,9	128 % 28,7	238 % 53,4	446 % 100
Zaman değişse ve farklı düşünme modelleri gelişse de hadis usulü aynı doğruları dile getirebilir.	263 % 59,2	138 % 31,1	43 % 9,7	444 % 100
Hadis usulüne dair konuların bir "dünyası" yani yaşam alanı yoktur.	31 % 7,0	73 % 16,6	337 % 76,4	441 % 100
Hadis usulü konularının zihnimdeki karşılığı "ezberlenmesi gereken işlevsiz bilgi yığınları"dır.	20 % 4,5	54 % 12,1	373 % 83,4	447 % 100
Hadis usulü, bugün kullanımı sona ermiş, tarihte kalmış bir ilim dalıdır.	12 % 2,7	40 % 9,0	394 % 88,3	446 % 100

Hadis usulü bilgileri “klasik” olmalarının yanı sıra “güncel” bir değere de sahiptir.	285 % 64,6	128 % 29,0	28 % 6,3	441 % 100
Hadis usulü dersinde öğrendiklerim arasında ilerde kullanabileceğim bilgiler bulunduğunu düşünmüyorum.	42 % 9,4	65 % 14,5	341 % 76,1	448 % 100
Hadis usulü bilgilerini sünnet verilerine her başvurumda kullanabileceğimi düşünüyorum.	217 % 48,4	181 % 40,4	50 % 11,2	448 % 100

Ankette öğrencilerin hadis usulünü salt tarihsel bilgi olarak mı algıladıkları, yoksa bugün de geçerliğini koruyan dinamik bir branş olarak mı gördükleri sorgulanmıştır. Bu bağlamda “Hadis usulü sabittir, bize sadece geçmişteki insanların hadislerle ilgili sorunlarla nasıl baş etmeye çalıştıkları hakkında tarihsel bilgi sağlar” yargısına “Katılmıyorum” diyenlerin oranı % 53,4 iken, çekimser kalarak “Kısmen katılıyorum” diyenlerin oranı % 28,7’dir. Çapraz bir soru ile bu yargının zıttı dile getirildiğinde “Zaman değişse ve farklı düşünme modelleri gelişse de hadis usulü aynı doğrulara dile getirebilir.” cümlesine katılanlar % 59,2, kısmen katılanlar ise % 31,1 olmuştur. Öğrenciler usulün statik ve soyut olduğu yolundaki yargıları reddetmekle, aslında usul derslerinin lehine bir genel algı tablosu çizmektedirler. Şöyle ki, “Hadis usulüne dair konuların bir “dünyası” yani yaşam alanı yoktur” cümlesine “Katılmıyorum” diyenler % 76,4; “Hadis usulü konularının zihnimdeki karşılığı ‘ezberlenmesi gereken işlevsiz bilgi yığınları’dır.” cümlesine “Katılmıyorum” diyenler % 83,4; “Hadis usulü, bugün kullanımı sona ermiş, tarihte kalmış bir ilim dalıdır” cümlesine “Katılmıyorum” diyenler ise % 88,3’tür. Oranlardaki yükseklik etkileyicidir. Öğrenciler “Hadis usulü bilgileri “klasik” olmalarının yanı sıra “güncel” bir değere de sahiptir.” ifadesine % 64,6 oranında “Katılıyorum” diyerek de aynı kanaati pekiştirmektedir. Dolayısıyla bugün İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin gözünde hadis usulünün değerli ve geçerli bir konuma sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Öğrencilerin usul derslerinde öğrendiklerini ilerde uygulama alanına girebilecek, aktifleşmesi mümkün birikimler olarak algılamaları da dikkat çekicidir. “Hadis usulü dersinde öğrendiklerim arasında ilerde kullanabileceğim bilgiler bulun-

duğunu düşünmüyorum” şeklindeki olumsuz bir yargıya % 76,1 oranında “Katılmıyorum”, % 14,5 oranında “Kısmen katılıyorum” cevabı gelmiştir. Yine de bu bilgilerin hadis ile doğrudan temasa geçtikleri her zaman ve ortamda kullanılabilir olduğunu düşünmeyen öğrenciler, “*Hadis usulü bilgilerini sünnet verilerine her başvurumda kullanabileceğimi düşünüyorum*” yargısına % 48,4 oranında “Katılıyorum”, % 40,4 oranında “Kısmen katılıyorum”, % 11,2 oranında ise “Katılmıyorum” şeklinde cevap vermiştir. Öğrencilerin usul bilgilerini kullanılabilir görmeleri, usul dersinin gereğine inandıkları anlamına da gelmektedir. Şu halde dersin faydalı olduğu yolundaki yargılara cevaplarının olumlu olması beklenebilir.

Tablo 3- Usul Derslerinin Gereği ve Faydası

YARGI CÜMLESİ	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
Sağlam bir usul bilgisi olmaksızın hadisi anlamak ve yaşamak imkânsızdır.	208 % 46,8	164 % 36,9	70 % 15,8	444 % 100
Usul bilgisine sahip olmadıkları halde hadisleri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan kimselerin halini görünce, hadis usulü okumanın vazgeçilmez olduğunu düşünüyorum.	304 % 67,9	112 % 25,0	32 % 7,1	448 % 100
Hadis usulü okumak, fayda sağlamaktan ziyade kariyer kazandırır.	29 % 6,5	78 % 17,4	342 % 76,2	449 % 100
Hadis usulü öğrenmek, ancak bu alanda ihtisas yapacak kimselerin uğraşısı olmalıdır.	30 % 6,7	114 % 25,3	307 % 68,1	451 % 100
Hadis usulü konularını askıda kal-	23 % 5,2	83 % 18,9	338 % 76,0	445 % 100

maya mahkûm meseleler olarak algılıyorum.				
---	--	--	--	--

Ankete katılan öğrenciler, “Sağlam bir usul bilgisi olmaksızın hadisi anlamak ve yaşamak imkânsızdır” cümlesini % 46,8 oranında “Katılıyorum” diyerek onaylamış, ancak % 36,9 gibi azımsanmayacak bir oranda “Kısmen katılıyorum” diyerek çekimser davrananlar da olmuştur. Bu soruyu destekler mahiyette oluşturulan “Usul bilgisine sahip olmadıkları halde hadisleri anlamaya ve anlamlandırmaya çalışan kimselerin halini görünce, hadis usulü okumanın vazgeçilmez olduğunu düşünüyorum.” şeklindeki yargı cümlesine verilen cevaplara bakıldığında, “Katılıyorum” diyenlerin oranı % 67,9’a yükselirken, “Kısmen katılıyorum” diyenler % 25’e gerilemektedir. İki cümleye verilen tepkilerin farklı oluşu, konuyu irdeleyen diğer cümlelerin sonuçları ile karşılaştırmalar yapmayı gerektirmektedir. Bu açıdan baktığımızda, “Hadis usulü okumak, fayda sağlamaktan ziyade kariyer kazandırır.” şeklindeki bir ifadeye % 76,2 oranında “Katılmıyorum” denilmesi ve “Hadis usulü öğrenmek, ancak bu alanda ihtisas yapacak kimselerin uğraşısı olmalıdır” yargısına % 68,1 oranında “Katılmıyorum” cevabı verilmesi, öğrencilerin usul öğretiminin faydasına ve gereğine inandıklarını açıkça göstermektedir. Aynı şekilde “Hadis usulü konularını askıda kalmaya mahkûm meseleler olarak algılıyorum” ifadesiyle usulü kullanım alanı dışına iten bir yargıya öğrencilerin % 76’sı “Katılmıyorum” demiştir. Anketin bundan sonraki aşamasında ise, gençlere, gereğine ve yararına inandıkları bu dersin işleniş tarzı hakkındaki fikirlerine dair sorular yöneltilmiştir.

Tablo 4- Hadis Öğretiminde Usul-Metin Bütünlüğü İhtiyacı

YARGI CÜMLE-Sİ	Katılıyorum	Kısmen Katılıyorum	Katılmıyorum	Toplam
İlahiyat Fakültele- rinde teoriden ziyade pratiğe yönelik bir hadis eğitimi verilmeli- dir.	251 % 55,8	145 % 32,2	53 % 11,8	450 % 100
Aldığım hadis eğitiminin teorik kısmı ağır bas- maktadır.	259 % 58,3	124 % 27,9	60 % 13,5	444 % 100

İlahiyat Fakültesinde usulden çok fûru üzerine yoğunlaşan bir hadis eğitim aldım.	66 % 15,6	185 % 43,6	172 % 40,6	424 % 100
Hadis usulü bilgilerinin hadis sened ve metinlerine ne şekilde uygulandığını bilmiyorum.	66 % 14,8	130 % 29,2	249 % 56,0	445 % 100
Bir konu hakkında çalışırken ilgili rivayetleri değerlendirme gücüne sahibim.	60 % 13,5	237 % 53,3	148 % 33,3	445 % 100
Bir rivayetin metnini tenkide ve anlamaya yönelik usul kriterlerini hayata geçirebilirim.	99 % 22,3	248 % 55,9	97 % 21,8	444 % 100
Bir senedin sıhhati hakkında hüküm vermeye yönelik uygulamalara yabancıyım.	165 % 36,7	166 % 36,9	118 % 26,2	450 % 100
Hadis merkezli konu çalışmalarında usul bilgim işime yarıyor.	215 % 48,8	178 % 40,4	48 % 10,9	441 % 100
Zihnimde hadis usulü ve fûru bir türlü kaynaşmayan iki farklı alan olarak duruyor.	58 % 13,2	149 % 33,8	234 % 53,1	441 % 100
Usul bilgilerinin sened ve metinlere nasıl tatbik edildiğini öğrenmek istiyorum.	365 % 81,7	52 % 11,6	30 % 6,7	447 % 100

Hadis usulü derslerini soyut olmaktan kurtaran uygulama örneklerine ihtiyacım var.	353 % 78,8	77 % 17,2	18 % 4,0	448 % 100
--	---------------	--------------	-------------	--------------

İlahiyat Fakültelerinde usul bilgilerinin öğretiliş biçimine ve kullanılış imkânına dair bulguları değerlendireceğimiz bu bölümde öncelikle öğrencilerin hadis öğretiminde teoriden ziyade pratiğe yönelik beklentiler taşıdıklarını belirtmeliyiz. Anket katılımcıları *“İlahiyat Fakültelerinde teoriden ziyade pratiğe yönelik bir hadis eğitimi verilmelidir”* şeklindeki anket cümlesinde % 55,8 oranında *“Katılıyorum”*, % 32,2 oranında da *“Kısmen katılıyorum”* şıkkını işaretlemiştir. Ancak böyle bir talep öğrencilerin yarıdan fazlası tarafından dile getirilmiş olsa da, aldıkları eğitimin teori ağırlıklı olduğunu düşünmektedirler. Zira *“Aldığım hadis eğitiminin teorik kısmı ağır basmaktadır.”* şeklindeki bir bilgiye *“Katılıyorum”* diyenlerin oranı % 58,3, *“Kısmen katılıyorum”* diyenlerin oranı ise % 27,9’dur. Bu bilginin tam aksini iddia eden *“İlahiyat Fakültesinde usulden çok fîru üzerine yoğunlaşan bir hadis eğitim aldım”* cümlesine ise, *“Katılmıyorum”* diyenlerin oranı % 40,6, *“Kısmen katılıyorum”* diyenlerin oranı ise % 43,6’dır.

Öğrenciler aldıkları bu eğitimin sonuçlarını değerlendirirken, teorinin pratiğe dökülmesi noktasında yaşadıkları sıkıntıyı açıkça ele vermektedir. Gerçi *“Hadis usulü bilgilerinin hadis sened ve metinlerine ne şekilde uygulandığını bilmiyorum.”* cümlesine % 56 oranında *“Katılmıyorum”* cevabı verilse de, % 29,2’lik bir grubun *“Kısmen katılıyorum”* demesi, her üç öğrenciden birinin bu konuda kendisini yetersiz gördüğü şeklinde yorumlanabilir. Aynı şekilde, *“Bir konu hakkında çalışırken ilgili rivayetleri değerlendirme gücüne sahibim”* sözüne *“Katılıyorum”* diyenler % 13,5, *“Katılmıyorum”* diyenler ise % 33,3 iken, *“Kısmen katılıyorum”* diyerek çekince koyanlar % 53,3’tür. Bir başka soruda *“Bir rivayetin metnini tenkide ve anlamaya yönelik usul kriterlerini hayata geçirebilirim.”* yargısı dile getirilmiş, öğrencilerin % 22,3’ü *“Katılıyorum”*, % 21,8’i, *“Katılmıyorum”*, % 55,9’u ise *“Kısmen katılıyorum”* demiştir.

“Bir senedin sıhhati hakkında hüküm vermeye yönelik uygulamalara yabancıyım” cümlesinin değerlendirmelerine bakıldığında da benzer rakamlar görmek mümkündür: % 36,7 *“Katılıyorum”*, % 26,2 *“Katılmıyorum”*, % 36,9’luk çoğunluk ise *“Kısmen katılıyorum”* demektedir. Ortaya çıkan tablodaki tutarlılık, öğrencilerin usulü hayata geçirme konusunda üzerlerindeki çekingenliği atamadıklarını göstermektedir. Bu durum ileride tali kaynaklardan aldıkları hadisleri sıhhat derecele-

rini göz önünde bulundurmaksızın kullanmalarına veya genel güvene mazhar olmuş birkaç kitap dışında yer alan hadislerle ilgisiz kalmalarına sebep olmaktadır.²⁴

Aslında öğrenciler bir yandan teori ile pratiği bağdaştıramamanın sancısını hissederken, diğer yandan da usul bilgilerini uygulama arzusu taşımaktadır. Nitekim “*Zihnimde hadis usulü ve fîruu bir türlü kaynaşamayan iki farklı alan olarak duruyor.*” itirafında bulunanların oranı “Katılıyorum” ve “Kısmen katılıyorum” şıkları toplandığında % 47’ye ulaşmakta, “*Usul bilgilerinin sened ve metinlere nasıl tatbik edildiğini öğrenmek istiyorum*” cümlesine “Katılıyorum” diyenler ise % 81,7’yi oluşturmaktadır. Bu kritik noktada öğrencilerin çözüm önerisinde hemfikir olmaları, araştırmanın ulaştığı sonuçlar arasında belki de en dikkat çekici olanıdır. Gençler “*Hadis usulü derslerini soyut olmaktan kurtaran uygulama örneklerine ihtiyacım var*” şeklindeki anket cümlesine % 78,8 oranında “Katılıyorum”, % 17,2 oranında “Kısmen katılıyorum” ve % 4 oranında “Katılmıyorum” cevabı vermiştir.

Sonuç ve Teklifler

Hadis Usûlü derslerinin, öğrencilerin ihtiyaç ve beklentilerini de dikkate almak suretiyle düzenlenmesi ve bu sayede hadis öğretiminin daha verimli hale getirilmesi amacıyla, bu çalışmada elde edilen verilerin ışığında geliştirdiğimiz teklifleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- Öncelikle öğrencilerin ankette yer alan “*Hadis ilminin nihai hedefi sahih rivayeti tespit değil, sahih insanı inşa olmalıdır*” şeklindeki son yargı cümlesine % 52,8 oranında “Katılıyorum” derken % 30,6 oranında “Kısmen katılıyorum” ve hatta % 16,6 oranında “Katılmıyorum” demeleri, üzerinde önemle durulması gereken bir husustur. Hadis usulünün, sünnetin doğru öğrenilmesini ve yaşanmasını sağlama amacına hizmet ettiği için anlamlı olduğu düşünüldüğünde, öğrencilerin zihninde bu gerçekliğin tam olarak yerleşmediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla usul derslerine başlarken, bu dersin nihâî hedefinin, hadisin makbulünü merdûdundan ayırma olmadığını; hadislerin anlaşılması, yorumlanması ve hayata aktarılması gayretlerinin de usulün vazgeçilmez birer parçası olduğunu anlatmak gerekmektedir. Teorik usul bilgilerinin metinler ile hayat kazandığını keşfettiklerinde, usule yaklaşımları da daha sıcak ve cesur olacaktır.

2- Usul dersinin müfredatı belirlenirken, bütün usul konularını eşit ağırlıkta okutmak yerine, öncelikler tespit edilmelidir. Öğrencinin hayatı boyunca hadis ile irtibatı esnasında kullanabileceği ana konulara ayrılan zaman, söz gelimi zayıf hadisin çeşitlerine ya da raviye yönelik ta’n lâfızlarına dair detaylara ayrılan zamanla aynı olmamalıdır. Genel müfredatta yer alan hadis dersi kredisinin azlığı

²⁴ Polat, “İlahiyat Fakültelerinde Hadis Dersleri (Amaç, Muhteva ve Metot Hakkında Teklifler)”, s. 365.

düşünüldüğünde, konular arasında bir seçime gidilmesi ve yan konulara dair bilgilenenin kaynaklara yöneltilen öğrencinin gayretine bırakılması anlamlıdır.²⁵ Usulün bugünden bağımsız bir biçimde okutulmaması ve konuların işlevsellikleri dikkate alınarak işlenmesi fikrini dile getiren hadis uzmanlarının ifadeleri bu noktada dikkate değerdir: “Hadis usulü tarihi değil, günün hadis usulünün öğretimi yapılmalı, usul konularının tarihî seyir içinde nasıl geliştiği özetle ve literatüre işaretle verilmeli, detayı bu dalda ihtisas yapacaklara bırakılmalıdır.”²⁶ “Usul bilgisi verilirken kuru bilgi yığınları vermekten, öğrenciyi teknik detay ve tartışmalar içinde boğmaktan kaçınılmalı, günümüze hitap etmeyen tarihe mal olmuş meseleler ana hatlarıyla genel kültür kabilinden ele alınmalı, öğrenci aradığı hadisi bulabilecek ve sıhhati hakkında değerlendirme yapabilecek seviyeye en kısa yoldan ulaştırıldıktan sonra hadis metinleriyle haşır neşir olması sağlanmalıdır.”²⁷

3- Öğrencilerin teoriden ziyade pratiğe dönük bir hadis eğitimini onaylamaları, metin ağırlıklı bir süreci çağrıştırmakta, hatta usul eğitiminin metin okumalarıyla eşzamanlı yürütülebileceğini düşündürmektedir. Her ne kadar hadis öğretiminin asırlardır süregelen üslûbu gereği başlangıçta usul dersleri verilip, devamında metin okutulmaktaysa da, usul konuları işlenirken yeterince örnek göremeyen öğrencilerin zihninde oluşan kopukluk dikkate alındığında, ilk adımlarda, metin okumasını andıracak derecede bol örneğe ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda senedler üzerindeki tenkid noktalarına dair örnekler sunulurken, uğradığı tenkide göre hadisin aldığı ismin ve yerleştiği konumun öğrencinin gözünde somutlaşması sağlanmalıdır. Benzer şekilde, cerh ve tadil lâfızlarının öğretimi ile yetinilmemeli, hem çeşitli tabakalardan seçilen ravilere dair değerlendirmeler hem de bu değerlendirmelerin söz konusu ravilerin rivayetlerine etkisi konusunda hadis örnekleri sunulmalıdır.

4- Ankete katılan öğrencilerin usul bilgileri ile metinler arasında bir kopukluk yaşadıklarını söylemeleri, dahası usul bilgilerini uygulama noktasında ciddi bir çekingenlik sergilemeleri, iki alanın birbirini tamamlayan bir bütün şeklinde algılanmasını sağlayacak çalışmalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu kapsamda, öğrencilerin iki farklı muhtevayı birleştirmelerini ve usul bilgilerini hayata geçirmelerini sağlayacak kısa ödevler verilebilir. Söz gelimi konulu hadis çalışmaları yaptırılarak, bir konu ile ilgili farklı sıhhat derecelerine sahip belirli sayıda rivayet derlemeleri ve bunları değerlendirmeleri istenebilir. Bu sayede rivayetleri sened bakımında olduğu kadar metin bakımından da tenkit edebilmeleri, senedin sıhhatindeki değişikliğin metne nasıl yansıdığını algılayabilmeleri, konulara göre tenkit

²⁵ Bkz. *Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri* (Ankara/8-10 Nisan 1988), Tartışmalar, s. 246, 249.

²⁶ Çakan, “İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi”, s. 355.

²⁷ Polat, “İlahiyat Fakültelerinde Hadis Dersleri (Amaç, Muhteva ve Metot Hakkında Teklifler)”, s. 365.

alanının sened ve metin arasında ne tarz bir dağılım gösterdiğini fark etmeleri sağlanabilir.

Usul bilgilerinin metinler sayesinde işlerlik kazanmasını sağlayacak bir diğer çalışma ise, bir hadisin bütün tariklerini çıkarmak suretiyle yapılabilir. Böylece öğrenciler, hadisin değişik varyantlarını bir arada görme, rivayet farklılıkları sayesinde metni inşa etme ve farklı senedleri tahlil etme imkânı bulabilecek, sened ve metinde gerçekleşen değişimlerin izini sürebilecektir.

Diğer taraftan, usul derslerinin hemen ardından ya da beraberinde Tirmizî'nin *Câmi*'i gibi iki alanı kaynaştıran uygulamalı metinler okutulmalıdır. Geçmişte olduğu gibi bugün de seslendirilen ve tarihte sağlaması yapılan bir iddia ile denilebilir ki, "Hadis usulü dersinde işlenen usul konularının tek tek her hadise uygulanmış hali, tasnif devri eserleri ve Kütüb-i Sitte içinde yalnızca Tirmizî'de görülebilmektedir."²⁸ Tirmizî'nin sıhhat değerlendirmeleri, sened tahlilleri ve mukayeseleri, ravi bilgileri, metin yorumları hatta ilel, muhtelifü'l-hadîs, fikhu'l-hadîs ve garîbü'l-hadîs gibi branşlara dair malumat ihtiva eden eseri, gerçekten öğrencileri zengin bir uygulama alanı ile buluşturacak niteliktedir.

5- Usul dersleri süresince, isnada yönelik konu başlıklarını önceleyen ve metnin irdelenmesini ikinci planda bırakan bir üslup yerine, hadisin metni ve senedi ile bir bütün olduğundan hareketle, usulün metne dair konularına da eşit ağırlık veren bir tarz benimsenmelidir. Bu bağlamda, usulün metin tenkidine yönelik kriterleri, metni sebebiyle eleştirilen rivayetlerden hatırı sayılır miktarda örnek eşliğinde işlenmelidir. Ayrıca klasik usul bilgilerinin yanı sıra usule yeni yaklaşımlar, hadisi anlama ve anlamlandırmaya dair yeni öneri ve teknikler de ders müfredatına alınmalıdır.

6- Hadis usulü derslerinin bitişi, öğrencilerin usul ile olan ilişkilerinin de sona eriş anlamına gelmemeli, metin derslerine geçildikten sonra da yeri geldikçe usul kaidelerine değinilmeli ve usule dair meseleler hatırlatılmalıdır.²⁹ Böylelikle teorik bilgilere bir dünya sunan hadis metinleri yardımıyla, öğrencilerin usul mantığını kavramaları yolundaki gayretler son derse kadar sürdürülmüş olacaktır.

7- Hadis usulüne dair entelektüel, tarihî ve dinî bilincin geliştirilmesi için yapılabilecek disiplinler-arası çalışmalardan elde edilecek önemli yaklaşımlar öğrencilerle paylaşılarak, onların da bu bilince erişmeleri ve mümkünse katkı yapmaları sağlanmalıdır.

²⁸ Çakan, "İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", s. 356.

²⁹ Bkz. Çakan, "Hatib Bağdâdî'nin Muhtasarı Nasîhati Ehli'l-Hadîs Risalesi ve İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", s. 217; Topaloğlu, Nuri, "İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu* (Samsun/21-23 Ekim 1987), s. 372-373. ss. 371- 376.

Kaynaklar

Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi -Medrese Programları, İcâzetnâmeler, İslahat Hareketleri-, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.

Baltacı, Cahit, 15 ve 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri (Teşkilât, Tarih), İrfan Matbaası, İstanbul 1976.

Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, no: 3101, İstanbul 1984.

Birgivi Mehmed Efendi, *Risâle fî Usûli'l-Hadîs* (Dâvûd-i Karsî'nin Şerhu Usûli'l-Hadîs li'l-Birgivi adlı eseriyle birlikte), Matbaa-i Âmire, İstanbul 1275.

Çakan, İ. Lütfi, *Hadîs Usûlü*, İFAV Yayınları, İstanbul 1989.

....., "Hatib Bağdâdî'nin Muhtasarı Nasîhati Ehli'l-Hadîs Risalesi ve İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", *MÜİFD*, sy. 3, 1985, ss. 205-223.

....., "İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu* (Samsun/21-23 Ekim 1987), ss. 353-361.

Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (Ankara/8-10 Nisan 1988), DİB Yayınları, Ankara 1991.

Karacabey, Salih, *Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-Hadislerin Yeri (Osmanlılar Dönemi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ün., Sosyal Bilimler Ens., Bursa 1984.

....., "Osmanlı Medreselerinin Son Döneminde Hadis Öğretimi", *Uludağ Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, c. 8, sy. 8, Bursa 1999, ss. 149-169.

Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-Hak fî İhtiyârü'l-Ehak*, Haz. O. Şaik Gökyay, MEB Yayınları, İstanbul 1972.

Koçkuzu, A. Osman, "Hadis Öğretim ve Eğitiminde Ne Yaptık? Neler Yapabildik?", *Hadisin Dünü, Bugünü ve Geleceği Sempozyumu* (Samsun/14-15 Ekim 1993), ss. 189-210.

Okiç, M. Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tetkikler*, AÜİF Yayınları, no: 27, İstanbul 1959.

Polat, Salahattin, "İlahiyat Fakültelerinde Hadis Dersleri (Amaç, Muhteva ve Metot Hakkında Teklifler)", *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu* (Samsun/21-23 Ekim 1987), ss. 362-370.

Tekindağ, Şehabettin, "Medrese Dönemi", *Cumhuriyetin 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İ.Ü. Yayınları, İstanbul 1973.

Toksarı, Ali, "İlahiyat Fakülteleri Eğitim-Öğretiminde Branşlaşma", *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu* (Samsun/21-23 Ekim 1987), ss. 195-200.

Topaloğlu, Nuri, "İlahiyat Fakültelerinde Hadis Öğretimi", *Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu* (Samsun/21-23 Ekim 1987), ss. 371- 376.

Uğur, Mücteba, "Cumhuriyet Devri Hadis Neşriyatı ve Hadis Öğretimi", 50. Yıl, AÜİF Yayınları, Ankara 1973, ss. 345-366.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı*, TTK Yayınları, Ankara 1984.

Yardıı, Ali, "Osmanlı Devrinde Dârühadîsler", *Osmanlı*, I-XII, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, VIII/163-175.

....., "Dârühadîs", *DİA*, VIII/529-532.

ÖZET

HADİS USULÜ BİLİNCİNİN GELİŞTİRİLMESİ BAĞLAMINDA İLÂHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN USUL ALGISINA YÖNELİK AMPİRİK BİR ÇALIŞMA

Hadis öğretiminin vazgeçilmez ve hatta öncelikli ögesi olarak değerlendirilen Hadis Usulü dersleri, müfredat, üslûp ve süreç bakımından öğrenciyi Hadis Usulü'nün işaret ettiği anlam dünyasının ancak kısıtlı bir bölümüyle tanıştırmaktadır. Bu makale, öncelikle, hadis öğretim tarihimizin bir kesitine referansla, günümüzde bazı İlahiyat fakültelerinde hadis usulü öğretiminin, bu öğretimin muhatabı olan öğrenciler tarafından nasıl algılandığını soruşturmak gibi pratik bir amaca yöneliktir. Pragmatist bir yaklaşımın etkisinde oldukları varsayılan gençlerin, hadis usulü gibi teorik bir bilginin faydası ve gereği konusundaki düşünceleri, hadis usulü ile hadis metinleri arasında bağ kurma başarıları ve usul dersinin işleniş tarzına dair teklifleri bir anket yardımı ile tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak bu tür bir pratik amacı anlaşılır kılabilmek için bu yazı, hem kendisini, hem de hadis usulü öğretimini daha geniş bir bağlama yerleştirme ihtiyacı hissetmektedir. Bu sebeple ilk adımda "Hadis Usulü" tabirinin en geniş anlamlarıyla neyi gösterdiği sorusuna cevap aranmış, son tahlilde ise, usul dersleri aracılığı ile bu bilim dalına yönelik bir bilinç gelişimini hedefleyen öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis Usulü, Anket, İlahiyat Fakültesi Öğrencileri

ABSTRACT

AN EMPIRICAL STUDY ON METHOD PERCEPTION OF DIVINITY STUDENTS IN THE CONTEXT OF DEVELOPING THE CONSCIOUSNESS OF HADITH METHOD

Hadith Method courses evaluated as indispensable and even privileged components of Teaching Hadith introduce students with just the limited part of the sensation world indicated by Hadith Method in terms of curriculum, manner and process. The practical objective of this paper was to find out how today's divinity students perceive the teaching of hadith method in some faculties of

divinity by comparing with a period in our hadith teaching history. Assuming the young generation under the effect of a pragmatist approach, their thoughts on the usefulness and necessity of hadith method's theoretical information, their successes in making connections between hadith method and hadith texts and their suggestions for the teaching manner of method courses were tried to be clarified by the help of a poll. However, in order to make this kind of a practical goal more comprehensible, this paper felt the necessity of placing hadith method itself and the teaching of hadith method on a wider context. Therefore, in the first step, the answer for the question of what "Hadith Method" points out with its most extensive meanings was investigated, and in the final analysis, the suggestions about a consciousness development related to this branch of science were presented through the mediation of method courses.

Key Words: Hadith Method, Poll, Divinity Students

توضیح أفكار الطلاب في كليات الإلهيات حول لزوم علم أصول الحديث بواسطة

استطلاعات الرأي

الموجز:

دروس أصول الحديث التي تعد جزءاً مبدئياً لا بد منه بالنسبة لتدريس الحديث، ربما لا تستطيع بمواضيعها وأساليبها التعليمية أن تجمع بين الطالب وبين المحتوى المقصود من أصول الحديث إلا القسم القليل منه. فهذا البحث يستهدف عملياً أن يبحث عن كيفية تعامل الطلاب في يومنا هذا مع دروس أصول الحديث في العديد من كليات الإلهيات، مشيراً إلى قطعة زمنية من تاريخ تدريس علم الحديث عندنا. وتناول هذا البحث أيضاً توضيح أفكار الشباب بواسطة استطلاعات الرأي حول لزوم علم أصول الحديث ونفعه كمعلومة نظرية، ومستوى نجاحهم في تنسيق أصول الحديث مع نصوص الحديث، واقتراحاتهم في منهج تدريس أصول الحديث. ولتفهم هذا الهدف العملي، يتوجه نحو إطار أوسع لنفسه ولعلم أصول الحديث في نفس الوقت. فيتسائل أولاً عن مضمون عبارة "أصول الحديث" بتفاصيل معانيها، وقدم اقتراحات لتطور ذهني في هذا الفن بواسطة دروس الأصول .

الكلمات الرئيسية: أصول الحديث، استطلاعات الرأي، طلاب كلية الإلهيات.

